

Karolina Lisczyk

Uniwersytet Śląski w Katowicach

karolina.lisczyk@us.edu.pl

ORCID: 0000-0002-8741-1595

O RÓŻNICACH I PODOBIEŃSTWACH W ZAKRESIE UŻYCIA I ZNACZENIA PRZYMIOTNIKÓW NIEMORALNY I NIEETYCZNY (NA PRZYKŁADZIE POŁĄCZEŃ Z WYBRANYMI RZECZOWNIKAMI)

1. WPROWADZENIE

Przymiotnik *moralny* notowany jest w polszczyźnie od 1. połowy XVII w., a najwcześniejsze poświadczenie wyrazu *etyczny* pochodzi z okresu przypadającego około sto pięćdziesiąt lat później¹. Współcześnie pierwsze ze wskazanych określeń jest frekwencyjnie częstsze – według danych z SGJP wyraz *moralny* zalicza się do zbioru 2500 najczęstszych polskich leksemów, podczas gdy *etyczny* plasuje się w analogicznej grupie 8500 słów. Można zatem uznać, że obydwa określenia stanowią część za-

¹ Ścisłej zaś, jak podają autorzy odpowiednich artykułów hasłowych zamieszczonych w WSJP PAN, przymiotnik *moralny* (z łac. *mōrālis*) został poświadczony w kartotece *Słownika XVII i 1. połowy XVIII wieku* (w samym SPXVII informuje się, że najwcześniejsze poświadczenie pochodzi z 1680 r.), a najstarsze użycie przymiotnika *etyczny* (z gr. *éthikos*) odnotowano w publikacji z 1836 r. autorstwa Wilhelma Gottlieba Tennemanna – *Rys Historji Filozofji*. Warto jednak zauważyć, że wcześniejsze poświadczenie pojawia się w książce Jerzego Samuela Bandtkiego z 1815 r. *Historja drukarni krakowskich, od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych* (w zdaniu na s. 364: „W reszcie cały ten wykład Reiuowski jest bardziej etyczny, albo moralny, iak prorocki.”).

Wedle danych z WSJP PAN przymiotnika *niemoralny* użyto z kolei po raz pierwszy w 1821 r. w książce Tomasza Szumskiego *Wypisy polskie zebrane prozą i wierszem z dzieł dawnych i naynowszych autorów i autorek polskich*, jednak z mojego rekonesansu wynika, że określenie to ma swoje wcześniejsze poświadczenie w książce Józefa Wybickiego *Moje godziny szczęśliwe* z 1804 r. (tytuł rozdziału na s. 102: *Moralny i niemoralny człowiek*). Najstarsze poświadczenie przymiotnika *nieetyczny* nie jest wskazywane przez leksykografów, a najwcześniejsze znalezione przeze mnie pochodzi z 1882 r. z 2. tomu czasopisma *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi* (s. 21 – o fatum: „Potęga ta, choć nieetyczna, była jednak wyborynym środkiem artystycznym [...]”).

sobu leksykalnego przeciętnego Polaka². Przymiotniki te różnią się jednak nie tylko częstotliwością występowania w tekstach – przedstawiciele różnych nauk humanistycznych i społecznych wyraźnie rozgraniczają ich znaczenia, choć w większości opracowań leksykograficznych określenia *moralny* i *etyczny* uznawane są za bliskoznaczniki, podobnie jak ich derywaty negacyjne *niemoralny* i *nieetyczny*.

Celem, jaki sobie stawiam, jest sprawdzenie na podstawie danych pozyskanych z korpusu MoncoPL, czy osoby posługujące się polszczyzną rzeczywiście używają wskazanych przymiotników wymiennie, synonimicznie, czy jednak ich zastosowanie cechuje pewna tendencyjność. Ponieważ przegląd najczęstszych kolokacji³ z przymiotnikami (*nie*)*moralny* i (*nie*)*etyczny* nie przynosi satysfakcjonujących rezultatów (cechuje je bowiem podobna łączliwość, sugerująca pełną synonimię), decyduję się na analizę kontekstów użycia przymiotników zaprzeczonych *niemoralny*⁴ i *nieetyczny* w połączeniu z rzeczownikami: *czyn*, *działanie*, *postępowanie* i *zachowanie*. Takie zawężenie przynosi w moim przekonaniu pewne korzyści. Dobór rzeczowników odnoszących się do konkretnych, możliwych do zaobserwowania sytuacji daje szansę dostrzeżenia różnic w zakresie użycia opisywanych wyrazów (pewne czynności określane są częściej jako *niemoralne*, a pewne jako *nieetyczne*). Zadanie to nie powiodłoby się lub zostałoby istotnie utrudnione, jeśli analizy miałyby się odnosić do kolokacji z rzeczownikami abstrakcyjnymi, np. *ocena*, *norma*, *zasada*, *obowiązek* czy *wartość*. Należy też zauważyć, że połączenia rzeczowników *czyn*, *działanie*, *postępowanie* i *zachowanie* z wybranymi do badań adiektywami zaprzeczonymi są znacznie częstsze niż z przymiotnikami stanowiącymi ich podstawy słowotwórcze⁵, zatem korzystniejszy dla analiz jest wybór kolokacji z określeniami *niemoralny* i *nieetyczny*, gwarantujący większą próbę badawczą, a w konsekwencji pewniejsze wnioski.

Sądy sformułowane na podstawie oglądu materiału badawczego poprzedzone zostaną niezbędnymi ustaleniami teoretycznymi dotyczącymi różnic między moralnością a etyką, a także przeglądem danych leksykograficznych, będących punktem wyjścia dla wszelkich rozważań semantycznych.

² Jak twierdzi Mirosław Bańko, słownictwo czynne przeciętnego Polaka obejmuje nie więcej niż kilkanaście tysięcy wyrazów, bierno zaś – około 30 000 (<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/ile-slow-na-przecietny-Polak;2384.html>; dostęp: 17.07.2024).

³ Mowa o kolokacjach możliwych do wygenerowania za pomocą narzędzi dostępnych dla użytkowników korpusu MoncoPL, konkretnie o połączeniach dowolnego rzeczownika z przymiotnikami (*nie*)*moralny* i (*nie*)*etyczny* w pre- i postpozycji.

⁴ Dla zachowania spójności pomijam użycia innego przymiotnika negacyjnego – *amoralny*.

⁵ W zasobach korpusu MoncoPL (stan na 3.01.2024 r.) odnotowano łącznie 1278 konkordancji zawierających połączenie przymiotnika *niemoralny* z rzeczownikami *czyn*, *działanie*, *postępowanie* i *zachowanie* oraz 622 konkordancje zawierające połączenie przymiotnika *moralny* z wymienionymi rzeczownikami. Analogicznie wartości te dla połączeń z przymiotnikami *nieetyczny* i *etyczny* wynoszą kolejno 3279 i 1222.

2. RELACJA MIĘDZY ETYKĄ A MORALNOŚCIĄ

Przedstawiciele różnych nauk humanistycznych i społecznych podejmują w swych pracach kwestię zależności pomiędzy etyką a moralnością. Moim celem nie jest dokonanie pełnego przeglądu stanowisk uczonych, lecz jedynie wskazanie podstawowej różnicy między przywołanymi pojęciami.

Etyka uznawana jest za dział filozofii, który obejmuje „zespół zagadnień związanych z określeniem istoty powinności moralnej (dobra lub zła moralnego), z determinacją jej szczegółowej treści (słuszności), ostatecznym wyjaśnieniem faktu powinności moralnej działania oraz genezą zła moralnego i sposobami jego przewyciężenia” (Styczeń 2002). Moralność z kolei to „sposób postępowania człowieka zgodny z prawdziwościodobrym stanem rzeczy” (Krąpiec 2006). O ile więc etyka ma charakter teoretyczny, normatywny, o tyle moralność dotyczy praktyki, rozumianej jako indywidualna realizacja zasad stanowiących pokłosie etycznej refleksji. Zależność ta opisywana jest również w ten sposób, że „etyka w stosunku do moralności pozostaje jak teoria do praktyki” (Gryżenia 2009: 205). Można na tej podstawie uznać, że moralność stanowi przedmiot badań etyki.

Uwzględniając wskazane rozróżnienie, należy mieć jednak na uwadze, że zbiór standardów etycznych jest zmienny i zależy od wielu czynników, m.in. od typu społeczności (np. terytorialnej, etnicznej, zawodowej), doświadczeń dziejowych czy uwarunkowań obyczajowo-kulturalnych. W konsekwencji wskazuje się na to, że moralność jest jedna – ogólnoludzka, dla której człowiek jest źródłem osobowego działania, natomiast etyk może być wiele (Krąpiec 2004: 10).

Jednym z wyodrębnianych systemów etycznych jest uwarunkowana typem działalności etyka zawodowa, którą Ija Lazari-Pawłowska zdefiniowała jako zbiór norm odpowiadających na pytanie: „jak – ze względów moralnych – przedstawiciele danego zawodu powinni, a jak nie powinni postępować” (Lazari-Pawłowska 1969: 58). Formułowanie kodeksów etycznych właściwe jest różnym kręgom zawodowym, np. lekarzy, prawników, naukowców, funkcjonariuszy publicznych, dziennikarzy, biznesmenów. Kodyfikacja ta rodzi pewne dylematy, skutkiem czego od wielu lat trwa dyskusja między zwolennikami i przeciwnikami etyk zawodowych (argumenty obu stron przedstawia syntetycznie m.in. Magdalena Środa (1994)). Niezależnie jednak od zajmowanego stanowiska formułowanie kodeksów postępowania zawodowego, wymóg ich przestrzegania i ewentualne dyskusje na ich temat powodują, że kolokacja *etyka zawodowa* stanowi jedno z najczęstszych połączeń rzeczownika *etyka* z przymiotnikiem w postpozycji⁶. Jest zatem mocno utrwalona w świadomości użytkowników polszczyzny, co

⁶ W zasobach korpusu MoncoPL (stan na 17.07.2024 r.) odnotowano łącznie 25 654 konkordancji zawierających połączenie rzeczownika *etyka* z dowolnym przymiotnikiem w postpozycji. Do najczęstszych z nich należą określenia: *posełski* (6723 poświadczenia), *zawodowy* (5165), *dziennikarski* (2824), *lekarski* (2371) i *chrześcijański* (1345).

prawdopodobnie wpływa na fakt, że – jak zauważa Anna Cegieła – w tym znaczeniu *etyka* i *moralność* nie są utożsamiane. Badaczka twierdzi przy tym, że w innych kontekstach nie zauważa się różnicy między znaczeniem wyrazów *etyka* i *moralność*, a pierwszy z tych rzeczowników uznaje się za erudycyjny synonim drugiego (Cegieła 2006: 31–32, 37–38). W swojej późniejszej pracy doprecyzowuje tę tezę, dowodząc, że „wspólny dla obu leksemów jest zakres znaczeniowy ‘zasady, oceny i normy postępowania człowieka tworzące pewien system’” (Cegieła 2011: 209)⁷.

Na płynność granicy semantycznej pomiędzy wskazanymi rzeczownikami zwraca uwagę także Monika Kaczor, która przeanalizowała użycie wyrazu *etyka* w tygodniakach opiniotwórczych i doszła do wniosku, że „współczesnemu użytkownikowi języka bliższe jest znaczenie pragmatyczne niż normatywne etyki. Stosunkowo często konkretne wydarzenia są podstawą do mówienia o (nie)etycznych działaniach, zachowaniach i postępowaniach niż o normach i zasadach” (Kaczor 2014: 34).

Warto zauważyć, że również inni badacze, niebędący lingwistami, na marginesie swoich właściwych rozważań wskazują na nieostrą granicę między znaczeniem wyrazów *etyka* i *moralność*, *etyczny* i *moralny*. Przykładowo filozof i bioetyk Jan Hartman pisze: „słowa »etyczny« i »moralny« nieco konkurują ze sobą i nie ma jasności, co do poprawnego sposobu ich używania”; wskazuje także na prawidłowość dostrzeżaną w pismach polskich etyków, którzy pod wpływem polszczyzny potocznej używają słowa *nieetyczny* w znaczeniu ‘niemoralny’ (Hartman 2012: 12). Podobną zależność podkreśla teolog Artur Filipowicz: „mówiąc o moralnym dobru albo złu konkretnego człowieka, używa się synonimicznych określeń »moralny« lub »etyczny«, »niemoralny« lub »nieetyczny«” (Filipowicz 2019: 30). Z kolei psycholog biznesu Małgorzata Dobrowolska wprost formułuje tezę dotyczącą relacji semantycznej łączącej omawiane przymiotniki, pisząc: „wśród wyrazów bliskoznacznych słowa »nieetyczne« najpopularniejsze to: »niemoralne«, »złe«, »niewłaściwe«, »nielegalne«, »nieuczciwe«, »niegodziwe«, »podstępne«, »perfidne«, »nie fair« itp.” (Dobrowolska 2013: 173). W moich badaniach skupię się jednak wyłącznie na wyrazach *niemoralny* i *nieetyczny*, które mogą być definiowane za pomocą innych przymiotników wymienionych przez Dobrowolską.

⁷ Problematykę zależności między moralnością a etyką podjęła już wcześniej na gruncie lingwistyki Jadwiga Puzynina (1982). Badaczka wyróżniła cztery znaczenia rzeczownika *etyka*, wskazując, że tożsame ze znaczeniem rzeczownika *moralność* jest tylko jedno, a mianowicie „zbiór ocen i norm, postaw i sposobów postępowania szeroko rozumianych grup zawodowych” (za: Cegieła 2011: 207).

3. PRZYMIOTNIKI (*NIE*)MORALNY I (*NIE*)ETYCZNY W UJĘCIU LEKSYKOGRAFICZNYM

Znaczenie przymiotnika *moralny* konsekwentnie od XIX w. wyjaśniane jest w słownikach ogólnych polszczyzny poprzez odwołanie do⁸:

- obyczajów, np. ‘obyczajowy’ (SL), ‘tyczący się moralności, obyczajności’ (SWil),
- sumienia i poczucia obowiązku, np. ‘z głosem a. nakazem sumienia zgodny; z poczuciem obowiązku zgodny; z dobrych pobudek wynikający; na podstawie sumienia oceniany jako dobry; etycznie dodatni’ (SWar),
- społecznie akceptowalnych zasad postępowania, np. ‘oparty na zasadach postępowania uznanych za właściwe w określonych środowiskach i epokach historycznych, zgodny z tymi zasadami, wchodzący w ich zakres, dotyczący tych zasad, postępujący według nich; etyczny’ (SJPDor); podobnie w PSWP, SWJP, ISJP i USJP, gdzie w definicjach mowa o zgodności z zasadami etycznymi lub normami moralności obowiązującymi/przyjętymi/uznanymi w określonym środowisku lub danej społeczności. Definicja zawarta w WSJP PAN jest najzwięźlejsza – *moralny* to ‘zgodny z zasadami powszechnie uznanymi za właściwe’.

Każdorazowo w przeglądanych definicjach zaznacza się, że to, co moralne, stanowi realizację lub odbicie pewnych usankcjonowanych społecznie reguł. W konsekwencji znaczenie przymiotnika *niemoralny*, odnotowanego po raz pierwszy w SW, objaśniane jest poprzez zaprzeczenie wymienionym wcześniej wartościom, najczęściej za pomocą sformułowań typu: *niezgodny/sprzeczny z zasadami lub normami postępowania/moralności/etycznymi*. W niektórych leksykonach definicje mają charakter synonimiczny i zawierają szereg przymiotników, a część z nich jest także wymieniana w informacjach dotyczących relacji semantycznych. Należą do nich wyrazy:

- *nieetyczny* (w definicjach z SJPDor, PSWP, SWJP, USJP; jako synonim wymieniony także w ISJP),
- *nieprzyzwoity, gorszący/budzący zgorzenie* (w definicjach z SW, SJPDor, SWJP, USJP; jako bliskoznaczniki wymienione także w PSWP),
- *bezwstydy, nieobyczajny, zepsuty* (w definicji z SW),
- *nieuczciwy* (w definicji z SJPDor),
- *amoralny* (jako bliskoznacznik/synonim w PSWP, USJP, WSJP PAN),
- *grzeszny* (jako synonim w USJP i WSJP PAN),
- *bezbożny, upadły* (jako synonimy w USJP),
- *brudny* (jako synonim w WSJP PAN).

Repertuar przywołanych przymiotników bliskoznacznym jest dość różnorodny – odwołują się one w dużej mierze do naruszania reguł obyczajowo-społecznych

⁸ Jeśli artykuły hasłowe zamieszczone w słownikach zawierają więcej niż jedną definicję (np. ze względu na polisemię systematyczną: cecha człowieka – cecha jego zachowania), to koncentrują się wyłącznie na tych objaśnieniach, które odnoszą się do działania, postępowania itp.

i religijnych. Nie brak wśród nich określeń, które mają dość precyzyjne znaczenie, dotyczące konkretnego typu zachowań (np. *bezwstydy* czy *bezbożny*). Uwagę zwraca jednak przede wszystkim uznanie przymiotnika *nieetyczny* za synonim określenia *niemoralny*.

Definicje wyrazu *etyczny* zawarte w słownikach polszczyzny ogólnej są najczęściej podobnie skonstruowane i odwołują się do podstawy słotwórczej – rzeczownika *etyka*. Część z nich (szczególnie w leksykonach powojennych) zakończona jest bliskoznacznikiem, za który uznaje się przymiotnik *moralny*, np.:

- ‘wedle prawideł, przepisów etyki, obyczajowy, moralny’ (SWil),
- ‘odnoszący się do etyki; zgodny z nakazami etyki; moralny’ (SJPDor),
- ‘taki, który odnosi się do etyki, ma związek z etyką, czyli nauką o moralności; zgodny z zasadami moralnymi obowiązującymi w danym środowisku i czasie’ (PSWP),
- ‘dotyczący etyki; zgodny z obowiązującą etyką; moralny’ (SWJP).

Wskazywanie na związek znaczeniowy przymiotnika *etyczny* z rzeczownikiem *etyka* nie ułatwia interpretacji zakresu semantycznego pierwszego wyrazu z tej pary. Sformułowanie *odnoszący się do etyki* może bowiem oznaczać właściwość zarówno tego, co teoretyczne, abstrakcyjne (np. poglądów, pojęć, systemów), jak i tego, co pozostając w sferze realizacji, podlega aksjologicznej ocenie (np. działań, czynów). Rozróżnienie to wyklucza jedynie definicja zawarta w ISJP, w której wyraźnie zaznacza się, że znaczenie przymiotnika dotyczy zachowania: ‘Etyczne postępowanie jest zgodne z powszechnie obowiązującymi normami określającymi, co jest dobre, a co złe’. Należy przy tym zaznaczyć, że o ile w dotąd przywołanych słownikach przymiotnik *nieetyczny* uznano za monosemiczny, o tyle w SW, a później w USJP i WSJP PAN dokonano istotnego rozróżnienia (stanowiącego pokłosie sposobu opracowania artykułu hasłowego *etyka*⁹), wskazując na następujące znaczenia:

- związane z etyką rozumianą jako synonim moralności:
 - ‘postępujący zgodnie z zasadami powszechnie uznanymi za właściwe’ (WSJP PAN),
 - ‘wymaganiom, przepisom etyki odpowiadający’ (SW)¹⁰, ‘zgodny z nakazami etyki; moralny’ (USJP), ‘zgodny z zasadami powszechnie uznanymi za właściwe’ (WSJP PAN);
 - ‘dotyczący zespołu zasad powszechnie uznanych za właściwe’ (WSJP PAN);
- związane z etyką rozumianą jako nauka: ‘do etyki należący, ściągający się; będący przedmiotem badań’ (SW), ‘odnoszący się do etyki – nauki o moralności’ (USJP), ‘związany z etyką – nauką’ (WSJP PAN).

⁹ Jedynie w SW zaznacza się wyraźnie, że rzeczownik *etyka* błędnie używany jest jako zamiennik słów *moralność* i *obyczajność*. W powojennych słownikach wskazuje się już na dwojakie rozumienie wyrazu *etyka* – jako nauki o moralności oraz zbioru zasad moralnych. Szczegółowego przeglądu i omówienia definicji rzeczowników *moralność* i *etyka* zawartych w leksykonach dokonała Anna Cegięła (2011).

¹⁰ W SW znaczenie to wskazano jako drugie.

Przymiotnik *nieetyczny* (którego nie odnotowano we wszystkich leksykonach) uznawany jest w słownikach polszczyzny ogólnej za wyraz monosemiczny. Jego definicje każdorazowo zawierają sformułowanie: *niezgodny z nakazami/wymaganiami etyki*. W definicjach zawartych w SJPDor i USJP dodatkowo wskazano dwa synonimy – przymiotniki *niemoralny* i *nieuczciwy*. Pierwszy z nich figuruje jako bliskoznacznik również w ISJP. Ze względu na nierozbudowany charakter artykułów hasłowych trudno jednoznacznie określić, czy tak objaśniany przymiotnik *nieetyczny* jest synonimem określenia *niemoralny* w każdym kontekście. Z pomocą przychodzi tu analiza wypowiedzeń z obydwoma przymiotnikami.

4. CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU BADAWCZEGO I METODY ANALIZY

Materiał do badań został wyekscerpowany z zasobów korpusu MoncoPL (stan na 3.01.2024; więcej o korpusie zob. Pęzik 2020). Wyszukano połączenia rzeczowników *czyn, działanie, postępowanie* i *zachowanie* z przymiotnikami *niemoralny* i *nieetyczny* (w pre- i postpozycji). Pozyskany w ten sposób materiał został poddany koniecznej selekcji – wyeliminowano m.in. konkordancje powtarzające się, a także wypowiedzenia dublowane na prawach cytatu w różnych artykułach internetowych. W efekcie analizie poddanych zostało 2239 wypowiedzeń, co szczegółowo zestawiono w tabeli nr 1:

Tabela 1. Liczba analizowanych wypowiedzeń zawierających połączenia przymiotnika *niemoralny* i *nieetyczny* z rzeczownikami: *czyn, działanie, postępowanie, zachowanie*

	czyn	działanie	postępowanie	zachowanie	SUMA
niemoralny	170	83	83	348	684
nieetyczny	50	448	153	904	1555
SUMA	220	531	236	1252	2239

Zbiory reprezentacji poszczególnych połączeń nie są równomierne, co jednak nie wpływa na wyniki analizy – nominalne komponenty wyrażen często używane są potocznie jako kontekstowe bliskoznaczniki. Niewątpliwie jednak zawarte w tabeli podsumowanie wskazuje, że to działania i zachowania najczęściej ocenia się aksjologicznie za pomocą określeń *niemoralny* lub *nieetyczny*. Warto dodać, że rzadkie są połączenia z innymi, nieobjętymi analizą rzeczownikami o podobnym znaczeniu, np. *działalność* (łącznie 49), *czynność* (12), *poczynania* (7) czy *uczynek* (5). Zebrane do analiz przykłady datowane są w większości na okres od 2008 r. do końca 2023 r.

(jedynie 2 wypowiedzenia z przymiotnikiem *niemoralny* pochodzą sprzed 2008 r., podobnie jak 8 konkordancji z wyrazem *nieetyczny*).

Aby określić, jakie czynności są najczęściej kwalifikowane przez użytkowników jako *niemoralne* lub *nieetyczne*, dokonałam analizy jakościowej i ilościowej zgromadzonych wypowiedzeń, dzieląc je na klasy tematyczne i porządkując ze względu na frekwencję ich występowania. Metodę „ręczną” uznaję tu za efektywniejszą od automatycznych metod modelowania tematycznego (wykorzystujących techniki statystyczne w odniesieniu do słów współwystępujących ze sobą w tekście poddawanym analizom¹¹), ponieważ badany materiał stanowi niekoherentny zbiór zdań, co stoi w opozycji do aktualnych założeń twórców takiego oprogramowania.

Omawiając wyróżnione w ten sposób klasy tematyczne, podaję procentową liczebność ich reprezentacji (wskazywaną na podstawie zestawienia liczby przykładów ujętych w jedną grupę z całkowitą liczbą wypowiedzeń składających się na materiał analizowany w określonym miejscu). Statystyki te służą wyłącznie celom pogładowym i mają zobrazować skalę zjawiska, o którym mowa. Oczywiście jest przy tym, że zwiększenie liczebności materiału badawczego wpłynęłoby na pewne przesunięcia w ich zakresie.

5. WYNIKI ANALIZ

5.1. Użycie rzeczownika *niemoralny* z wybranymi rzeczownikami

W badaniach przeprowadzanych za pomocą opisanej metody zawsze pewna grupa przykładów nie daje się ująć w klasę określoną tematycznie – w tym wypadku to zdania, w których wyrażenia z analizowanym wyrazem używane są dość ogólnie, bez odniesienia do określonego typu sytuacji, np.:

- (1) Nie uznając w żadnym wypadku życia po śmierci ani kary boskiej za popełnione czyny, ateści są bardziej skłonni do działań niemoralnych¹².
- (2) Naukowcy z Uniwersytetu w Chicago opisali w najnowszym numerze czasopisma „Journal of Neuroscience” wyniki badań pokazujących aktywność mózgu osób oceniających przypadki moralnego i niemoralnego postępowania.
- (3) Machiavelli twierdził, że względy etyczne nie obowiązują w polityce, a władza stoi poza dobrem i złem i może popełniać czyny niemoralne, jeśli to służy sile państwa.

¹¹ Do takich narzędzi można zaliczyć np. Topiki: <https://services.clarin-pl.eu/tools/pl/topic>, dostarczane w postaci usługi chmurowej przez konsorcjum CLARIN-PL.

¹² Bezpośrednie źródła, z których zaczerpnięto przykłady odnotowane w korpusie, podaję zgodnie z ich numeracją na końcu artykułu w wykazie źródeł, wraz z datą ich publikacji w sieci.

Grupa ta stanowi 23,97% materiału badawczego z przymiotnikiem *niemoralny* (164 przykłady). Najliczniej reprezentowaną natomiast, której można przypisać odniesienia do konkretnych sytuacji, jest klasa przykładów dotyczących negatywnie ocenianych zachowań seksualnych – nadużyć, molestowania, pedofilii (oraz jej tuszowania), gwałtów czy rozwiązłości (27,77% – 190 przykładów), np.:

- (4) [...] władze diecezji płockiej nie zajęły się odpowiednio zgłoszoną przez niego sprawą, dotyczącą czynów niemoralnych, których dopuścił się wobec niego w dzieciństwie jeden z księży.
- (5) o aferze Pandora Gate: [...] w sprawie pojawiły się nowe ustalenia, a na jaw wyszło, że grono influencerów, którzy ponoć prowadzili niemoralne działania, znacznie się powiększyło.
- (6) Młode lekarki, które były ofiarami niemoralnych zachowań i propozycji przełożonego, zdecydowały się przerwać milczenie.

W grupie tej warto zwrócić uwagę na dodatkowy problem – blisko połowa przykładów (dokładnie 88) dotyczy sytuacji, w których podmiotami działań są osoby duchowne (głównie księża katolicki, choć nie tylko). Ich zachowania tak wyraźnie kontrastują z głoszonymi przekonaniem, że oceniane są nie przez pryzmat prawa, a właśnie moralności.

Kolejne grupy liczą znacznie mniej przykładów. Druga pod względem wielkości (9,21% – 63 wypowiedzenia) jest klasa odnosząca się do nieuczciwości finansowej – kradzieży, malwersacji, oszustw itp. Oto przykłady:

- (7) Zakupy sukienek za pieniądze podatnika w tym kontekście to niemoralny czyn, świadczący o zachłanności materialnej i chęci wykiwania oraz wykorzystania polskiego podatnika.
- (8) [...] hotele stosują taką strategię, że ewentualne kradzieże są wliczone w cenę noclegu i nie ścigają rabusiów. Do działań niemoralnych motywuje więc ludzi poczucie bezkarności.
- (9) [...] najwyższym poziomem akceptacji społecznej cieszą się zachowania niemoralne związane z nierzetelnym spłacaniem zobowiązań.

Porównywalny zbiór (8,18% – 56 wypowiedzeń) stanowią przykłady odnoszące się do oszustw innych niż finansowe, głównie dotyczących relacji międzyludzkich, m.in. nielojalności, zdrady, donosicielstwa, szantażu, szpiegowania, np.:

- (10) Śledztwo DFB wykazało, że [...] dopuścił się niemoralnego zachowania – wpływał na pracę arbitra i wypaczył rezultat.
- (11) Wyraziła oburzenie na niemoralne postępowanie „detektywa” R. wobec osoby, której miał on pomóc, a zamiast tego wyrządził jej krzywdę, użył jako narzędzia do budowania własnej kariery.
- (12) Sędziowie podkreślili, że zdradę małżeńską można wprawdzie uważać za czyn niemoralny, ale państwo nie może się mieszać do życia prywatnego małżonków.

Czwarta grupa przykładów dotyczy społeczności LGBTQ+ oraz osób akceptujących ją, często bez względu na konkretne działania (6,72% – 46 wypowiedzeń), np.:

- (13) [...] na antenie TVP Info powiedział, że LGBT to „zepsucie, deprawacja, niemoralne postępowanie”, a także, że „ci ludzie nie są równi ludziom normalnym”.
- (14) Jeśli dwóch gostków chce mieszkać w jednym mieszkaniu, szeptać sobie czułe słówka, dopuszczać się niemoralnych czynów, to jest to ich wybór.

Pozostałe grupy stanowią każdorazowo poniżej 5% zebranego materiału, jednak warto o nich wspomnieć. Jako *niemoralne* określa się w nich:

- naruszanie reguł obyczajowych typowych dla konkretnej kultury¹³ (32 przykłady);
- działania słowne – kłamstwa, fałszowanie informacji, pomówienia, hejt (27 przykładów)¹⁴;
- działania i decyzje polityczne, zwłaszcza na arenie międzynarodowej (20 przykładów);
- aborcję, eutanazję (15 przykładów);
- nagość (13 przykładów);
- zabójstwa, zagrożenie życiu lub bezpieczeństwu innych, przemoc (12 przykładów);
- stosowanie używek (10 przykładów).

Analiza wypowiedzeń z wybranymi wyrażeniami z przymiotnikiem *niemoralny* pokazuje, że określane są w ten sposób sytuacje, w których łamane reguły można zaliczyć do kilku kategorii: norm obyczajowych, prawnych, a także – biorąc pod uwagę klasyfikację Marii Ossowskiej (1970) – norm służących potrzebie zaufania (uczciwość, prawdomówność, lojalność, odpowiedzialność za słowo), norm w obronie niezależności (prawo do wolności poglądów, decyzji) oraz w obronie biologicznego istnienia. Różnorodność tego repertuaru działań przekłada się także na zróżnicowanie ich podmiotów. Największą grupę wśród nich stanowią osoby duchowne (14,76% wszystkich przykładów), politycy (10,23%), artyści i celebryci (3,36%), a także rzadziej reprezentowani: sportowcy / działacze sportowi, dziennikarze, prawnicy, nauczyciele i naukowcy, lekarze. Łącznie w nieco ponad 1/3 przykładów (35,52%) możliwe jest wskazanie, jaki zawód lub funkcję pełni osoba, o której czynach/działaniach/postępowaniu/zachowaniu mowa w analizowanych wypowiedzeniach. Przede wszystkim zwraca się więc w nich uwagę na naruszanie reguł obo-

¹³ Np. brak nakrycia głowy u kobiet w Iranie, ucieczka od męża w Pakistanie, niestosowny ubiór w Egipcie.

¹⁴ Część z nich można by zapewne zakwalifikować również do grupy przykładów ilustrujących oszustwa inne niż finansowe. Wyodrębniam je jednak ze względu na to, że w przykładach z przymiotnikiem *nieetyczny* zajmują one frekwencyjnie wysokie trzecie miejsce.

wiązujących właśnie ze względu na typ aktywności zawodowej, czyli de facto na łamanie zasad etyki zawodowej.

Z jednej strony można więc sądzić, że przymiotniki *niemoralny* i *nieetyczny* są w kontekstach tego typu zastępowalne. Z drugiej jednak uwagę zwraca łączenie ich w szereg – jeśli założyć, że nie jest to użycie redundantne, wówczas oznacza to, że zakres znaczeniowy obu określeń nie pokrywa się całkowicie, np.:

- (15) Prowadzenie działań niemoralnych i nieetycznych, pozbawionych oparcia w materiale dowodowym – tak sądy dwóch instancji: okręgowy w Opolu i apelacyjny we Wrocławiu, oceniły działania prokuratora [...].
- (16) o reklamie night clubu: [...] reklama nie zawierała żadnych obraźliwych czy nieprzyzwoitych wyrażań, które nakłaniałyby do czynów niemoralnych i nieetycznych.

Inne określenia, z którymi łączony jest w szereg przymiotnik *niemoralny*, służą doprecyzowaniu jego znaczenia. Są to wyrazy lub wyrażenia:

- wskazujące na łamanie reguł prawnych: *nielegalny, sprzeczny/niezgodny z prawem, bezprawny, pogwałcający prawo, przestępczy, przestępny*;
- wskazujące na nietypowość: *anormalny, nienormalny, patologiczny, niezgodny*;
- uwydatniające negatywną ocenę: *naganny, paskudny, podły, straszny, wstrętny, zły*.

5.2. Użycie rzeczownika *nieetyczny* z wybranymi rzeczownikami

W odróżnieniu od badanych wypowiedzi z przymiotnikiem *niemoralny*, gdzie – jak wspomniano – dla ok. 1/3 zebranego materiału możliwe było scharakteryzowanie wykonawców czynności, analogiczne przykłady z wyrazem *nieetyczny* dwukrotnie częściej (65,65%) służą zobrazowaniu akcji¹⁵, której wykonawcą jest osoba pracująca w konkretnym zawodzie lub pełniąca określoną funkcję. To, co nieetyczne, kojarzone jest więc w dużej mierze z działaniem ocenianym negatywnie ze względu na łamanie reguł składających się na mniej lub bardziej sformalizowany kodeks zawodowy. Co ciekawe, tym razem wiodącymi grupami zawodowymi są przedsiębiorcy/biznesmeni (17,10% przykładów z przymiotnikiem *nieetyczny*), politycy (13,63%), dziennikarze (5,46%) oraz pracownicy służby zdrowia (5,33%). Rzadziej reprezentowani są kolejno: prawnicy, bankowcy, sportowcy / działacze sportowi, urzędnicy, policjanci czy naukowcy. Należy mieć przy tym na uwadze, że analizowane wypowiedzenia wyekscerpowane z korpusu MoncoPL pochodzą z Internetu, głównie z serwisów informacyjnych, zatem opisywane są tam takie nieetyczne (czy wcześniej: niemoralne) akcje, które z jakiegoś powodu uznaje się za ważne lub interesujące dla społeczeństwa. W tym kontekście nie dziwi więc przytoczona lista frekwencyjna grup zawodowych.

¹⁵ Wyrazu *akcja* używam tu jako hiperonimu rzeczowników: *czyn, działanie, postępowanie, zachowanie*.

Warto też jednak zauważyć, że duchowni, wskazywani jako wykonawcy blisko 15% akcji określanych jako *niemoralne*, praktycznie w ogóle nie są przywoływani w wypowiedzeniach z przymiotnikiem *nieetyczny* (to zaledwie 8 przykładów na 1555). Istotną dysproporcję można wskazać także w odniesieniu do artystów i celebrytów (tylko 14 wypowiedzeń z przymiotnikiem *nieetyczny*). Stanowi to prawdopodobnie konsekwencję faktu, że w odniesieniu do tych grup osób trudno mówić o kodeksach etycznych, które wynikałyby ze specyfiki ich działalności.

Biorąc pod uwagę dostrzeżoną prawidłowość, można postawić hipotezę, że wypowiedzenia z przymiotnikiem *nieetyczny* w dużej mierze dotyczą łamania określonych zasad podczas wykonywania obowiązków zawodowych. Najliczniej reprezentowaną grupę stanowią przykłady odnoszące się do oszustw finansowych (25,65% – 399 wypowiedzeń)¹⁶ – m.in. korupcji, kradzieży, malwersacji, np.:

- (17) [...] osoby o zasobnych portfelach były bardziej skłonne kłamać albo nie ujawniać niewygodnych informacji oraz usprawiedliwiać przypadki nieetycznego zachowania w pracy (drobnych kradzieży, celowego zawyżania cen, przyjmowania łapówek).
- (18) [...] twierdzi, że na propozycje korupcyjne reagował jak pies, a wszyscy ci, którzy zarzucali mu nieetyczne postępowanie, przegrali z nim sprawy przed sądem [...].
- (19) Z Pańskiego komunikatu do audytu wynika, że nie będzie Pan tolerował nieetycznego działania pracowników, którzy np. wykorzystują swoją funkcję do wzbogacenia się.

Analogicznie do wypowiedzeń z przymiotnikiem *niemoralny*, kolejną pod względem liczebności grupę stanowią przykłady odnoszące się do nieuczciwości innych niż finansowe, dotyczących tym razem głównie aktywności zawodowej, choć nie tylko (14,46% – 225 konkordancji), np.:

- (20) Działania edukacyjne dedykowane są przede wszystkim osobom starszym, które najczęściej padają ofiarami nieetycznych działań akwizytorów.
- (21) Nieetyczne zachowanie przejawia się przede wszystkim w niewywiązaniu się z umowy – zlecenia z klientami.
- (22) Podczas przeprowadzania eksperymentów dotyczących nieetycznego postępowania, amerykańscy naukowcy [...] zauważyli, że ludzie są mniej skłonni do oszukiwania rano, a bardziej po południu.

Na trzecim miejscu pod względem frekwencji wystąpień (7,07%) plasują się wypowiedzenia, w których za nieetyczne uznaje się działania słowne – m.in. kłamstwa, pomówienia, manipulowanie informacjami, hejt, np.:

¹⁶ Podobnie jak w grupie wypowiedzeń z przymiotnikiem *niemoralny*, także i tu spory odsetek przykładów (31,12%) ma charakter ogólny, brak w nich odniesień do konkretnych sytuacji, notowane są też użycia metaforyczne, gdy znaczenie przymiotnika *nieetyczny* stanowi przedmiot rozważań nadawców wypowiedzi.

- (23) Nie mogłem patrzeć, jak niszczone są elementarne zasady dziennikarstwa, jak manipuluje się informacjami, jak próbuje się przemilczeć pewne fakty. Nie ma mojej zgody na nieetyczne działania [...].
- (24) Innym przejawem nieetycznego postępowania dziennikarzy jest szkalowanie innych ludzi.
- (25) Rodzice w imię bezstresowego wychowania udają, że nie słyszeli kłamstwa z jego ust, lekceważąc w ten sposób zachowanie nieetyczne.

Klasy o liczebności poniżej 5% przykładów dotyczą sytuacji, w których za nieetyczne uznaje się m.in.:

- brak humanitaryzmu – złe traktowanie innych, nieudzielanie pomocy (43 przykłady);
- przemoc psychiczną, mobbing (42 przykłady);
- nadużycia seksualne, molestowanie, gwałty (37 przykładów);
- naruszanie czyjejś prywatności, także łamanie praw autorskich (36 przykładów);
- aborcję, eutanazję, eksperymenty medyczne na ludziach (30 przykładów);
- znęcanie się nad zwierzętami, działania na szkodę środowiska naturalnego (23 przykłady).

6. WNIOSKI Z ANALIZ

Przeprowadzone badania wykazały, że zarówno przymiotnik *niemoralny*, jak i *nieetyczny* dość często służą określeniu akcji, które dotyczą nieuczciwości finansowych oraz oszustw w relacjach międzyludzkich. W odniesieniu do nich analizowane wyrazy są używane wymiennie i można je uznać za kontekstowe bliskoznaczniki. Bardziej interesujące wydają się jednak różnice pomiędzy zakresami użycia obu przymiotników. Po pierwsze, grupa wypowiedzi odnoszących się do nadużyć seksualnych i rozwiązłości – najliczniejsza spośród klas zawierających konkordancje z określeniem *niemoralny*, dla których możliwe jest skonkretyzowanie typu akcji (dla przypomnienia: 27,77%) – ma dość niską reprezentację w materiale z przymiotnikiem *nieetyczny* (2,37%). Warto dodać, że w Słownosieci¹⁷ – relacyjnym słowniku semantycznym (Piasecki, Szpakowicz, Broda 2009) – trzecie podhasło w artykule hasłowym *niemoralny* zawiera definicję ‘taki, który wywołuje skojarzenia erotyczne, promuje niemoralne postawy’, a bezpośrednim hiperonimem jest tu przymiotnik *nieprzyzwoity* (definiowany jako ‘niezgodny z normą obyczajową, taki, który wywołuje skojarzenia erotyczne, przekraczający tabu obyczajowe’). Przeanalizowany materiał potwierdza zasadność wydzielenia tego wąskiego znaczenia, gdzie *niemoralne* działanie czy zachowanie oznacza łamanie reguł obyczajowych dotyczących

¹⁷ <http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/> [dostęp: 12.08.2024].

sfery seksualnej. W takich kontekstach przymiotnik *niemoralny* nie jest używany wymiennie z wyrazem *nieetyczny* i nie ma podstaw, by uznawać je za bliskoznaczniki.

Po drugie, porównywalna liczebnie jest grupa przykładów odnoszących się do aborcji i eutanazji, jednak gdy akcje te opisywane są jako *niemoralne* (2,19%), wypowiedzenia stanowią najczęściej fragment rozważań duchownych i dotyczą kategorii grzechu, natomiast gdy problemy te oceniane są jako *nieetyczne* (1,92%), wówczas odnoszą się do konkretnych działań lekarzy. Chociaż więc problem jest ten sam, to perspektywa jego oglądu wpływa na dobór przymiotnika.

Po trzecie, pewne grupy przykładów z przymiotnikiem *nieetyczny* praktycznie w ogóle nie były reprezentowane w materiale badawczym przez analogiczne wypowiedzenia z przymiotnikiem *niemoralny*. Analiza tych zdań z wyrazem *nieetyczny* pozwala jednak dostrzec tę samą zależność co wcześniej – gdy mowa o złym traktowaniu innych lub nieudzielaniu pomocy, wypowiedzi dotyczą np. pielęgniarek lub policjantów, działania zagrażające zwierzętom lub środowisku naturalnemu podejmowane są np. przez przedsiębiorstwa, pracowników schronisk, myśliwych, a zdania odnoszące się do stosowania przemocy psychicznej, mobbingu lub naruszania prywatności także wpisują się w sferę aktywności zawodowej. Potwierdza to hipotezę, że użytkownicy polszczyzny intuicyjnie nazywają *nieetycznymi* te akcje, które związane są z naruszeniem zasad właściwego postępowania ze względu na wykonywany zawód lub pełnioną funkcję. Dodatkowym potwierdzeniem tego sądu niech będzie fakt, że w zbiorze konkordancji z określeniem *nieetyczny* znalazły się tylko 3 przykłady odnoszące się do społeczności LGBTQ+, zupełnie brak natomiast wypowiedzeń, w których wskazanym przymiotnikiem nazywane byłoby naruszenie reguł obyczajowych właściwych konkretnym kręgom kulturowym, podczas gdy analogiczne przykłady z przymiotnikiem *niemoralny* stanowiły kolejno 6,72% i 4,67% materiału. Jeśli więc czyjeś działanie przeczy w opinii nadawcy zasadom moralnym, lecz nie jest związane z aktywnością zawodową, wówczas najczęściej nazywa się je *niemoralnym*, nie zaś *nieetycznym*. Oczywiście nie oznacza to, że całkowicie brak kontekstów (poza wcześniej wskazanymi), w których analizowane przymiotniki są używane wymiennie – przedstawione dane wskazują jedynie na pewne tendencje dotyczące ich użycia.

Na koniec warto wspomnieć o dylematach lingwistycznych, wykraczających poza omówione do tej pory, które towarzyszą użytkownikom polszczyzny przy nazywaniu pewnych akcji *niemoralnymi* lub *nieetycznymi*. W niektórych zgromadzonych wypowiedziach widoczna jest refleksja metajęzykowa lub próba zestawienia czynów niemoralnych/nieetycznych z innymi, również zasadzającymi się na łamaniu norm, np.:

- (26) Ludzie kochani, to był gwałt na dziecku i należy to nazwać po imieniu, a nie mówić o jakichś niemoralnych czynach!
- (27) Łatwo przekroczyć granicę między działaniem nieetycznym czy nawet agresywną reklamą a oszustwem [...].

- (28) Jedni przekonują, że złamano prawo, drudzy, że to jedynie niemoralne zachowanie [...].
- (29) Być może nie chodzi o nadużycia ściągane przez prawo, a jedynie o nieetyczne zachowania, które nie noszą za sobą formalnych konsekwencji.

Pierwszy przykład z tej serii ilustruje przekonanie, że określanie pewnych wykroczeń jako *niemoralne* jest wyrazem eufemizacji. Następne zdania wskazują z kolei na to, że działania niemoralne/nieetyczne dla niektórych użytkowników polszczyzny nie stanowią realnych wykroczeń – oszustw lub przestępstw, a są jedynie swoistym preludium do nich. Rozgraniczenie norm moralnych i przepisów prawa nie jest łatwe. Co prawda Maria Ossowska wskazywała, że można je odróżnić na podstawie sposobu ich sformułowania, genezy, warunków, w jakich obowiązują, wynikających z nich sankcji oraz sposobu, w jaki dowiadujemy się o ich obowiązywaniu (Ossowska 1963: 194–202), jednak dla niespecjalistów granice między normami moralnymi i prawnymi nie są ostre. Co więcej, szeroko pojęty ład aksjonormatywny właściwy określonej społeczności czerpie z różnych kodeksów – oprócz dwóch wskazanych także z religii, zwyczajów czy mody (więcej zob. Budzyńska 2012: 14). Skoro więc problematyczne jest samo ustalenie, które zasady postępowania dotyczą moralności, a które innych porządków normatywnych, nie dziwi, że trudności nastęrcza też oddzielenie – zgodnie z przekonaniem uczonych – tego, co moralne, od tego, co etyczne. Mimo wszystko użytkownicy języka intuicyjnie dokonują pewnych różnic, choć w innym zakresie, wyraźnie łącząc etykę przede wszystkim z kodeksem postępowania zawodowego, a moralność z obyczajowością. Być może więc taki właśnie okaże się dalszy kierunek precyzowania znaczeń analizowanych przeze mnie przymiotników.

Bibliografia

- Budzyńska, E. 2012. Rząd czy nierząd? Socjologiczna refleksja nad kondycją moralną społeczeństwa polskiego. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica* 40, s. 11–31.
- Cegieła, A. 2006. Etyka – umiejętność cnoty czy wiedza o sztuce bycia wśród ludzi? *Poradnik Językowy* 6, s. 31–38.
- Cegieła, A. 2011. *Moralność w perspektywie słownika i wypowiedzi. Studium z zakresu leksykologii i pragmatyki językowej*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dobrowolska, M. 2013. *Postrzeżenie zachowań nieetycznych przez pracowników zatrudnionych w nietradycyjnych formach zatrudnienia*. W: *Człowiek wobec wartości etycznych: badania i praktyka*, red. A. Chudzicka-Czupała, s. 173–187. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Filipowicz, A. 2019. Moralność według papieża Franciszka. *Studia Bobolanum* 30 (3), s. 27–58. DOI: 10.30439/SB.2019.3.2.
- Gryźenia, K. 2009. Współczesna moralność bez etyki? *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* 12 (1), s. 205–217.
- Hartman, J. 2012. *Bioetyka dla lekarzy*. Warszawa: Kluwer.

- Kaczor, M. 2014. Aktualizacja znaczenia pojęcia-leksemu „etyka” (na podstawie tygodników opiniotwórczych). *Język – Szkoła – Religia* 9 (2), s. 21–38.
- Krąpiec, M.A. 2004. Moralność a etyki. *Cywilizacja* 10, s. 10–22.
- Krąpiec, M.A. 2006. *Moralność*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. Online: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/m/moralnosc.pdf> [dostęp: 15.07.2024].
- Lazari-Pawłowska, I. 1969. Etyka zawodowa. *Etyka* 4, s. 58–80.
- Ossowska, M. 1963. *Podstawy nauki o moralności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ossowska, M. 1970. *Normy moralne. Próba systematyzacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pęzik, P. 2020. Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL. *Forum Lingwistyczne* 7, s. 133–150. DOI: 10.31261/FL.2020.07.11.
- Piasecki, M., Szpakowicz, S., Broda, B. 2009. *A Wordnet from the Ground Up*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Puzynina, J. 1982. O pojęciu słownictwa etycznego. *Prace Filologiczne* 31, s. 119–126.
- Styczeń, T. 2002. *Etyka*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. Online: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/e/etyka.pdf> [dostęp: 15.07.2024].
- Środa, M. 1994. Argumenty za i przeciw etyce zawodowej. *Etyka* 27, s. 167–169.
- ISJP – Bańko, M. red. 2000. *Inny słownik języka polskiego*, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PSWP – Zgółkowa, H. 1994–2005. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 22–23. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- SGJP – Woliński, M. i in. red. 2020. *Słownik gramatyczny języka polskiego*. Online: <http://sgjp.pl/> [dostęp: 14.07.2024].
- SL – Linde, S.B. 1807–1814. *Słownik języka polskiego*, t. 3. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- SPXVII – Gruszczyński, W. red. *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*. Online: <https://sxvii.pl/> [dostęp: 14.07.2024].
- SW – Karłowicz, J. i in. 1900–1927. *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik warszawski), t. 1–3. Warszawa: Nakł. prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- SWil – Zdanowicz, A. i in. 1861. *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik wileński), cz. 1. Wilno: M. Orgelbrand.
- SWJP – Dunaj, B. red. 1999. *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- USJP – Dubisz, S. red. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WSJP PAN – Żmigrodzki, P. red. 2007–. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <https://wsjp.pl/> [dostęp: 14.07.2024].

Wykaz źródeł

1. <http://niedziela.pl/artikul/30464/Badania-wskazuja-na-ogolnoswiatowy-wzrost> (9.08.2017).
2. https://www.rmf24.pl/tylko-w-rmf24/grzegorz-jasinski/komentarze/news-sprawiedliwosc-rozumu-nie-serca,nId,1402729#crp_state=1 (2.04.2014).
3. <http://www.radiomaryja.pl/artykuly.php?id=110221> (16.02.2011).
4. <http://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,15398,kuria-zarzuca-nierzetelnosc-dziennikarska.html> (9.08.2013).

5. https://www.plotek.pl/plotek/7,154063,30276977,sukanek-lata-temu-chciala-wyjawic-prawde-stuu-nazywal-ja-chora.html?utm_source=RSS&utm_medium=RSS&utm_campaign=plotek (9.10.2023).
6. <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/lublin-ordynator-antoni-w-molestowal-mlode-lekarki/t600eyv> (28.02.2015).
7. <https://wpolityce.pl/polityka/160280-warzecha-o-sukienkach-premierowej-sprawa-nie-bulwersuje-ale-tlumaczenia-premera-sa-kuriozalne-nasz-wywiad> (21.06.2013).
8. <https://dziennikzachodni.pl/polak-w-hotelu-czyli-co-da-sie-ukrasc-zaskakujace-kradzieze/ar/651965> (11.09.2012).
9. <https://di.com.pl/poczatki-nowej-kultury-kredytowania-63699> (29.07.2019).
10. http://sport.se.pl/pilka-nozna/bundesliga/ogromny-skandal-w-niemczech-sedzia-skrzywdzil-blaszczykowskiego-teraz-zostal-odsuniety_1026286.html (7.11.2017).
11. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/592141,oburzenie-po-rozmowie-kolendy-zaleskiej-z-rutkowskim-jest-juz-kilkadziesiat-skarg.html> (8.02.2012).
12. <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/korea-poludniowa-depenalizacja-zdrady-malzenskiej/ybwyk> (26.02.2015).
13. <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26031768,prawnik-o-slowach-politykow-zjednoczonej-prawicy-o-lgbt-ponizajace.html> (14.06.2020).
14. <http://Nathanel.nowyekran.pl/post/27791,abp-dolan-z-nowego-jorku-strofuje-obame> (24.09.2011).
15. <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/prokurator-roman-pietrzak-zmienil-zycie-niewinnego-krzysztof-stanko-w-pieklo/n9kdv4g> (18.05.2012).
16. <https://www.rp.pl/konsumenci/art5218021-night-club-nie-moze-zachecac-do-zdrady> (13.01.2014).
17. <http://www.informacjeusa.com/2012/03/02/im-wieksza-zamoznosc-tym-mniej-skrupulow/> (2.03.2012).
18. <http://weszlo.com/2019/04/22/odszedl-alojzy-jarguz-czesc-pamieci/> (22.04.2019).
19. <http://www.polskatimes.pl/wiadomosci/poznan/a/jacek-jaskowiak-o-wynikach-audytu-to-himalaje-niekompetencji-rozmowa,9492695/> (12.03.2016).
20. http://www.cire.pl/item,151527,1,0,0,0,0,0,0,ruszyla-kolejna-odslona-kampanii-ostrzegajacej-przed-nieuczciwymi-sprzedawcami-energii.html?utm_source=rss&utm_campaign=rss&utm_medium=link (20.09.2017).
21. <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/493643,adwokaci-gubia-akta-sedziowie-myla-prze-pisy-za-co-karani-sa-dyscyplinarnie-prawnicy.html> (8.03.2011).
22. <http://tvp.info/informacje/rozmaite/uczciwi-jestesmy-od-rana/12893022> (2.11.2013).
23. <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/rafal-molenda-po-12-latach-odchodzi-z-radia-szczecin> (8.06.2017).
24. <https://wpolityce.pl/polityka/169522-jerzy-jachowicz-bolesne-uwagi-profesora-cieszewskiego-o-mediach-w-polsce-czy-to-prawdziwa-ocena-czy-rzeczywiscie-jest-z-nami-az-tak-fatalnie> (26.10.2013).
25. <http://www.radiomaryja.pl/artykuly.php?id=102877> (29.01.2010).
26. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Bedzie-glosny-protest-podczas-SDM-Marek-Lisinski-nie-chcemy-psuc-zabawy-tysiacom-mlodych-ludzi,wid,18427939,wiadomosc.html> (19.07.2016).

27. <http://pl.poranny.feedsportal.com/c/33551/f/596282/s/3bdf0abe/l/0L0Sporanny0Bpl0Cap-ps0Cpbcs0Bdll0Carticle0DAID0F0C20A140A6250CBIALYSTOK0C140A62980A4/story01.htm> (25.06.2014).
28. <https://antyweb.pl/sejm-glosowanie-przez-klaskanie> (15.04.2016).
29. <http://feedproxy.google.com/~r/bankier-wiadomosci-dnia/~3/lcKL9StuPh4/story01.html> (30.11.2010).

***Polish adjectives niemoralny ‘immoral’ and nieetyczny ‘unethical’:
The similarities and differences in their use and meanings
(as exemplified by selected nominal collocates)***

Summary

The study aims to verify whether the adjectives *niemoralny* ‘immoral’ and *nieetyczny* ‘unethical’ are considered synonyms by Polish speakers. The analysis was carried out based on material excerpted from the MoncoPL corpus, which consisted of sentences containing combinations of the adjectives *niemoralny/nieetyczny* with the nouns *czyn* ‘act’, *działanie* ‘action’, *postępowanie* ‘activity’ and *zachowanie* ‘behaviour’ (2,239 in total). During the research, an attempt was made to divide these concordances into thematic classes and arrange them according to their frequency of occurrence. The analyses showed that in relation to financial dishonesty and fraud in interpersonal relations, the adjectives studied are used interchangeably. When talking about moral issues, language users choose the term *niemoralny*, and when the sentence concerns breaking the rules of professional conduct, they opt for the adjective *nieetyczny*.

Keywords: axiolinguistics – semantics – corpus research – *niemoralny* – *nieetyczny*.

Adj. Marta Falkowska